

СПЕЦИФІКА ВИВЧЕННЯ ВІРШОВАНОГО ТЕКСТУ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ЛІНГВІСТИКИ у статті пропонується новий комплексний поетико-синтаксичний підхід до аналізу художньої структури віршованого тексту, у межах якого виділяється римоване синтаксичне ціле в якості цілісної структурно-семантичної одиниці, яка може прирівнюватись до рядка, строфи або цілому римованому твору. Ключові слова: синтактико-композиційний підхід, синтаксичне ціле, строфа, семантика-синтаксична єдність, макросинтаксис.

The article touches upon a new complex poetic and syntactic approach to the analysis of the rhymed text structure within which a syntactic integrity is distinguished. The latter is treated as the structural semantic unit equal to a line stanza or whole verse. Key words: syntactic and compositional approach, syntactic integrity, stanza, semantic and syntactic unit, macrosyntax.

Концептуально-теоретичні положення лінгвістики XXI ст. висувають на перший план перегляд визначення основних категорій і компонентів різних видів дискурсу [7]. Одним із практичних завдань сучасної наукової лінгвістичної парадигми є дослідження принципів синтактико-композиційного оформлення різних жанрів, факторів структури тексту, які властиві винятково текстам з певними змістовними планами [5, с. 127]. Отримані конкретні результати щодо тієї ролі, яку відіграють у процесі оформлення художнього мовлення вибір лексики та композиційна структура тексту в цілому [1, с. 25]. Роль синтактико-композиційних факторів при цьому залишається здебільшого ізольованою і обмежується винятково системою фонових і психолінгвістичних аспектів [3; 5; 6], незважаючи на те, що важливість "виконання" (у процесі якого значне місце приділяється саме її просодичному оформленню) постійно підкреслюється фахівцями з ораторського мистецтва і сценічного мовлення. Мета роботи зводилася до виявлення основних факторів організації віршованого синтаксичного цілого в системі віршованого твору. У зв'язку з цим особливою актуальності набуває питання про роль синтактико-композиційної організації віршованих творів, як особливого виду художньої комунікації, в яких ритмічна композиція та фоностилестичне подання відіграє пріоритетну роль у плані

Розділ III. Когнітивна лінгвістика і поетика

сценічної спрямованості твору, його цільової обумовленості – естетичного впливу на глядача [2; 4]. У термінах теорії мовних актів цю проблему можна сформулювати як питання про перлокутивний ефект синтактико-дискурсивного оформлення художнього поетичного мовлення [1]. Зокрема, дослідження віршованого тексту не може і не повинне зводитися лише до фіксування особливостей побудови різних типів речень у поетичному ритмі. Важливим аспектом характеристики синтаксису віршованого мовлення можна назвати синтаксичну одиницю, більшу за речення; її виділення зв'язується із частиною актуальної проблеми сучасного мовознавства – лінгвістикою тексту, що охоплює поняття надфразної єдності, складного синтаксичного цілого, абзацу, синтаксичних зв'язків у мінімальному тексті. Суть цього питання зводиться до наступної проблеми: чи є синтаксична одиниця – рима – предметом дослідження лінгвістів, а якщо є, то які

критерії визначення такої супрасинтаксичної єдності. Безперечно, кожне з цих двох питань невичерпне, що підтверджується наявністю низки думок і доказів на користь протилежних сторін. У віршованому мовленні ми виділяємо мінімальну синтаксичну одиницю, яку називаємо віршованим синтаксичним цілим. Це необхідно, оскільки дослідження особливостей мовних структур речень у віршованих творах не може обмежитися вивченням внутрішнього синтаксису. Для більш повного й точного дослідження структурної моделі речення, розкриття її потенційних можливостей необхідно розглядати функціонування речення в системі супрасинтаксичного цілого. Віршоване синтаксичне ціле ми визначаємо як такий закінчений за змістом віршований текст, який складається з певного ряду послідовно розташованих синтаксичних структур, що можуть бути як реченнями, так і будь-якими іншими синтаксичними зворотами, об'єднаними єдиним комунікативним завданням. Строфа, як відомо, є основною композиційною одиницею віршованого мовлення. Структурні єдності, іменовані строфами, простежуються у всіх типах вірша, у тому числі й у верлібрі, який не завжди будується за строфічною ознакою. Однак у всіх випадках строфа – це певний тип інтонаційної організації поетичного матеріалу, його метричний цикл. Кінець строфи – це завжди знак композиційного й метричного плану, але не завжди синтаксичного. Ми ж виділяємо віршоване синтаксичне ціле як синтаксичну, а не метричну одиницю. Віршоване синтаксичне ціле може співвідноситися зі строфою як поетичною моделлю, може дорівнювати їй, але може бути і її частиною або з'єднувати частини різних строф. Звідси, модель віршованого синтаксичного цілого має велике значення для аналізу функціонування граматичних конструкцій в астрофічному типі вірша. Таким чином, ми відмежовуємо синтаксичну структуру від строфічної на тій підставі, що строфа – це модель поетична, побудована на принципі інтонаційної організації вірша, а віршоване синтаксичне ціле – модель семантико-синтаксична. Однак ці два явища, що належать різним лінгвістичним рівням співвідносні, хоча й не завжди рівні один одному. Ah: seaweed smells from sandy caves And thyme and mist in whiffs, In – coming tide, Atlantic waves Slapping the sunny cliffs, Lark song and sea sounds in the air And splendour, splendour everywhere [8, с. 45]. Наведений уривок є строфою, і в той же час він утворює віршоване синтаксичне ціле. Отже, цей приклад ілюструє збір віршованого синтаксичного цілого зі строфою. У наступному прикладі цього збіру не спостерігається: The old dialogue always rebegins Bêtween us: but now the spring Ripens, neither will be attending, For rosy as feet of pigeons pressed In clay, the kisses we possessed,

ЛІНГВІСТИКА. Випуск XIX

284

Or thought we did: so borrowing, lending Stacked fortunes in our love's society – Each in the perfect circle of a sign wa ending [9, с. 23]. У цьому випадку збіру між строфою й віршованим синтаксичним цілим бути не може, тобто кінець першої строфи не має синтаксичного завершення, що конче необхідно для віршованого синтаксичного цілого. Таким чином, у поняття віршоване синтаксичне ціле ми вкладаємо уявлення про синтаксичну одиницю, більшу, ніж речення. Подібна синтаксична одиниця вже виділялася в роботах з макросинтаксису, здобуваючи різного термінопозначення: надфразна єдність, прозаїчна строфа, синтаксичний комплекс, компонент тексту, кумулятив. Проте, ми виділяємо нове поняття, і тому вважаємо за необхідне дати власне визначення цієї

синтаксичної єдності. Насамперед, віршоване синтаксичне ціле, що виражає особливості віршованого мовлення, є категорією, яка належить тільки макросинтаксису цієї форми мовлення, що природно визначає відмінність цього явища від згаданих складних синтаксичних моделей. Безперечно, віршоване синтаксичне ціле підпорядковане встановленим правилам утворення складного синтаксичного цілого або надфразної єдності, але має принципові важливі категоріальні особливості. Тому можливо розглядати віршоване синтаксичне ціле як віршовану модифікацію таких понять, як складне синтаксичне ціле або надфразна єдність, яка коректується загальною будовою віршованої форми мовлення, її когнітивно-прагматичними настановами. Віршоване синтаксичне ціле становить собою самостійну, щодо всіх інших контекстуальних одиниць і відмінну від них за своєю структурою та семантикою, закриту систему актуалізованих в ній мовних засобів. Оскільки це явище становить собою концептуальну систему певних висловлень, воно виступає як особлива єдність семантичних і структурних характеристик і виконує когнітивну та комунікативну функції в художньому аспекті. У якості граматичної категорії, властивій віршованому синтаксису, така єдність може складатися із двох, трьох і більшої кількості актуалізованих висловлень, причому в кожному випадку розміри його різні. Віршована форма мовлення має два ряди знаків: рядка і строфи в плані інтонаційно-метричному і розділові знаки в синтаксичному аспекті. Віршоване синтаксичне ціле як граматична модель має загальні ознаки найменшої текстової одиниці віршованого мовлення, а саме: предикативність, модальність та когнітивно-комунікативну значимість. При характеристиці поняття "предикативність", що формує досліджуване явище як одиницю макросинтаксису, найбільш істотним уявляється визначення відношення його смислового центру до дійсності. А внаслідок цього віршоване ціле обов'язково модальне. Модальність цього фрагмента тексту, крім того, може бути експліцитно виражена лексичними і граматичними засобами, складним взаємовідношенням і послідовністю компонентів горизонтального та вертикального контекстів, що входять у нього. Віршоване синтаксичне ціле, будучи функціональним проявом складного синтаксичного цілого, становить собою не тільки відрізок конкретного віршованого твору, але й входить складовою частиною в параметри, що визначають віршовану форму мовлення. Це означає, що в кожному з віршів є можливість виділити віршоване синтаксичне ціле на основі єдиних ознак, що формують структуру мовної системи. Питанню визначення меж семантично цілісної одиниці макроконтексту присвячено багато робіт. Пошуки критеріїв виокремлення семантико-синтаксичної єдності, більшої за речення, ідуть у двох напрямках: виявлення явних формальних ознак і визначення смислової завершеності фрагмента тексту. При цьому немає надійних граматичних критеріїв, під якими розуміються лексичні та граматичні показники зв'язку у формально-структурному оформленні тексту. Мова не має інших синтаксичних ознак, які граматично маркують ланцюг речень, крім тих, що містяться всередині неї. Тому визначення меж віршованого цілого з погляду формальних показників зв'язку навряд чи буде правомірним. Цілісність його

Розділ III. Когнітивна лінгвістика і поетика

смислової структури створюється співвіднесеністю і залежністю окремих компонентів з основним, стрижневим змістом, переданим за допомогою різних мовних засобів. Основна думка

віршованого синтаксичного цілого може бути названа когнітивною домінантою. Когнітивна домінанта може бути виявлена відповідно до загальної прагматики виділеного відрізка віршованого мовлення. Певна кількість актуальних речень, ситуаційно залежних одне від одного на основі тієї або іншої смислової домінанти, буде утворювати віршоване синтаксичне ціле. Проте, у деяких випадках вважаємо цілком прийнятним використовувати існуючі в конкретному віршованому тексті формальні засоби вираження синтаксичного зв'язку віршованого синтаксичного цілого, які, на наш погляд, можуть допомогти в окремих випадках установити його межі (сполучники, прислівники, займенники). Але в кожному разі кожний з елементів зв'язку є виразником синтаксичної семантики зчеплення. Труднощі виявлення віршованого синтаксичного цілого полягає в тому, що відокремлення будь-якого компонента віршованого твору призводить до порушення вихідного змісту решти вірша. Поетичний твір настільки монолітний за своєю структурно- семантичною цілісністю, що вилучити що-небудь без втрати загальної концептуальної та естетичної спрямованості надзвичайно важко. Тому при виділенні віршованого цілого в кожному конкретному випадку враховується загальна цільова настанова твору. Таким чином, ми виділяємо віршоване синтаксичне ціле в якості цілісної структурно- семантичної одиниці, яка може рівнятися рядку, строфі або ж усьому віршованому твору. Такий семантико-синтаксичний блок послідовно розташованих синтаксичних структур характеризується ознаками предикативності, модальності, когнітивності та комунікативності, що дозволяє вважати його невід'ємною категорією віршованого твору, його об'єктивним параметром.

ЛІТЕРАТУРА 1. Великая Е. В. Реализация смысловой структуры монолога в поэтической речи: Дис. ...канд. филол. наук: 10.02.04. – М., 1994. – 164 с. 2. Верникова Ж. Б. К проблеме компонентов текста: структурный и функциональный принципы в определении места синтаксиса явления в общей системе текста // Филологические науки. – 1997. – № 2. – С. 83 – 88. 3. Зиновьева Е. Н. Синтаксическая структура спонтанной монологической речи: Автореф. дис. ...канд. филол. наук: 10.02.04. – М., 1996. – 16 с. 4. Потебня А. А. Слово и миф. – М.: Наука, 1989. – 345 с. 5. Солганик Г. Я. Стилистика текста. – М.: Эдиториал УРСС, 1997. – 255 с. 6. Тихонова Р. М. К проблеме поиска инварианта языка // Вопросы лингвистической типологии, истории языка и лингводидактики. – М.: МГУ, 1994. – С. 24 – 38. 7. Тронов И. Г. Синтаксис и семантика текста. – М.: Языки славянской культуры, Изд-во РАН, 2002. – 234 с. 8. Betjeman J. Old Lights For New Chancels London: Longmans, Green & Co. – 210 p. 9. Lawrence G. D. Selected Poems. – New York: St. Martin's P, 1997. – 199 p.